

*Аліна Ігнатська, студентка факультету початкового навчання
Харківського національного педагогічного університету
імені Григорія Сковороди*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкрито питання історії та педагогічної ретроспекції досвіду виховання моральності дітей як системоутворювальної життєвої цінності у родині. Показано, що в Україні основи моралі закладала мати як берегиня сімейного добробуту. Велике значення у формуванні морально-ціннісного світосприйняття дитини відігравав емоційний клімат сім'ї.

Постановка проблеми. Освітнє поле в сучасній Україні позначилося загальносвіттовими глобалізаційними процесами, що, своєю чергою, актуалізує питання вивчення і трансформації в історичній проекції системи моральних цінностей, складеної на тлі національних традицій. Ці цінності й ідеали витримали випробування часом і соціально-економічними змінами. Міжнародне законодавство (Міжнародний Пакт про економічні, соціальні та культурні права, стаття 13; Конвенція ООН про права дитини, статті 17, 29; Європейська соціальна хартія, стаття 17) та національна нормативна база (Конституція України, стаття 11, Закон України “Про освіту”, стаття 11; Національна доктрина розвитку освіти України в ХХІ столітті; Закон України “Про захист суспільної моралі”, стаття 1 та ін.) визначають пріоритет набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань свого народу [1]. З метою консолідації суспільства та здійснення цілісного національного виховання об’єктивно виникла потреба творчого використання традицій і досвіду морального виховання дітей на засадах родинної педагогіки.

Аналіз ступеня дослідженості проблеми. Інтеграція України у світовий та європейський освітній простір актуалізувала проблеми відродження морально-духовних цінностей, звернення до випробуваних часом вітчизняних та зарубіжних традицій родинного виховання молоді. Філософсько-педагогічні праці І. Бека, О. Вишневецького, В. Зеньковського, В. Онищенко, та ін. аргументовано доводять, що сучасна родинна педагогіка сприяє об’єднанню людей, даючи їм підґрунтя спільності життєвих прагнень та інтересів. Дослідники показують, що традиції освіти і виховання моралі – національне надбання українського народу. Національні інтереси, ідеї, традиції, наповнені вищим сенсом любові, самопожертви, доброчесності, миролюбства,

милосердя, прощення, набули педагогічного обґрунтування у просвітницькій спадщині визначних світочів: Петра Могили, Григорія Сковороди, Костянтина Ушинського, Миколи Пирогова, Феофана Прокоповича, Тараса Шевченка та ін.

Метою статті є узагальнення поглядів і практичного досвіду визначних українських педагогів щодо формування в дитини системи моральних цінностей, необхідних для самовизначення особистості.

Виклад основного матеріалу. В історії вітчизняної педагогічної думки серед визначних постатей особливо вирізняється Єлизар (Феофан) Прокопович – видатний учений-енциклопедист, просвітител, педагог, письменник і державний діяч. Його філософсько-педагогічні погляди формувалися в стінах Києво-Могилянської академії, в якій він спочатку виховувався, а згодом, після подорожей Європою, став професором, викладав послідовно пійтику, риторику, філософію (в її межах – фізику, арифметику, геометрію, логіку) і богослов’я. Як і Петро Могила, Феофан Прокопович у становленні вітчизняної освіти і культури намагався поєднати національні і європейські тенденції.

У трактатах з логіки, натурфілософії або фізики, математики, теології, етики і риторики, написаних упродовж київського періоду, Ф. Прокопович висловлював переконаність у безмежних пізнавальних можливостях людського розуму, засуджував сліпий фанатизм та аскетизм, вважаючи, що Бог дає людині життя для радості. Як свідчить проведене дослідження, у філософській концепції Ф. Прокоповича визначальне місце посідає етика. В “Етиці” учений розкрив механізм і сенс людської діяльності з позицій моральності, що формується передусім у родині. Мету етики він формулював так: “...Навчити правил доброї поведінки”, які

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ В ІСТОРІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

допоможуть людині стати щасливою”. Тому ці правила слід прищеплювати дитині в сім’ї змалку. Взагалі, для Ф. Прокоповича властивий розгляд усіх теоретичних пізнавальних і практичних універсалій науки через призму моральності, добра. Це чітко простежується у визначенні мети освіти: формування в людини досвіду творчої самодіяльності, спрямованої на добро [2].

Ф. Прокопович, засуджуючи сліпий фанатизм та ідеали аскетизму з придушенням природних людських почуттів і відмовою від земних радощів, уважав, що сама природа наділила людину пристрастями. І тому характер цих пристрастей не залежить від людини. Завдання родинного виховання – “навчати правил доброї поведінки, а не добре поводитися” [2]. Таким чином, учений розрізняв науку про норми поведінки і саме поняття поведінки. Це було властивим для всіх наукових розробок Ф. Прокоповича. Він на категорійному рівні визначав теорію як певний спосіб діяти чи чинити, як суму багатьох понять. Практику ж тлумачив як саме виконання справи, яке керується теоретичними правилами. Особливо виразним цей підхід є в розумінні поняття “освіченість” та інших, йому відповідних. Наголошуючи на тому, що пізнавальні й практичні функції науки мають бути моральними, сутнісно пов’язаними з добром, учений аналізував освіту як цілісний морально-ціннісний засіб організації людської діяльності, як творчість, спрямовану на добро. Таким чином, ідеї сформульовані Феофаном Прокоповичем у курсі етики, ґрунтувалися на традиційно усталених цінностях освіченості українців, де в родині до книги ставилися як до священства, осягаючи її з іконою.

Світового визнання просвітителів, народний учитель, філософ-гуманіст Г.С. Сковорода так само відомий морально-етичним ученням. В його основу просвітник поклав мету родинного виховання – почуття вдячності. “В подяці заховалося всяке благо, як вогонь і світло причаїлося в кремені”. Г.С. Сковорода уважав, що першими й істинними вихователями, наставниками є батьки. Формування системи моральних цінностей дитини у родині, за Г.С. Сковородою, має відбуватися згідно з вимогами:

- поєднання етичних та естетичних категорій;
- стимулювання відчуття щастя;
- викорінення поганих звичок через добрі настанови;
- опору на Біблію як головне джерело морального виховання, заповіт, що залишили для нас прадіди.

Багато уваги становленню моральних цінностей приділяв і визначний просвітник,

великий патріот Т.Г. Шевченко. За твердим переконанням Т.Г. Шевченка, яке митець висловив у творі “Прогулка с удовольствием и не без морали”, мета освіти полягає у тому, щоб сформувати “...освічену, пряму й сердечну людину, яка добре розуміє і глибоко співчуває усьому людському... Освіта повинна збагачувати, а не обкрадати серце людське” [5, 237].

На думку Т.Г. Шевченка, людина тоді морально витривала і готова до складних життєвих випробувань, коли її дитинство пройшло в середовищі люблячих сердечних батьків, коли голова родини – батько з теплотою і вимогливістю готує дитину до виконання громадських обов’язків, а мати – перша вихователька – сама показує високу міру вихованості. Спільну трудову діяльність у сім’ї митець розглядав як основу виховання дітей, засіб формування здорового морального клімату в сім’ї.

Розглядаючи в єдності моральне та естетичне виховання, митець справедливо зазначав, що “прихильники прекрасного” рідко бувають поганими людьми, музика ушляхетнює людські почуття, допомагає “до старості фізичної зберегти всю юнацьку свіжість духовну” [5, 114].

Головною рисою характеру особистості Т.Г. Шевченко вважав працьовитість: “Людина працююча – найщасливіша людина в світі”. Людина, не навчена працювати наполегливо, натхненню, перетворюється у вмістилище огидних вад: “Немає мерзенності, нищості, на яку б вона не була здатна” [5, 23].

Видатний теоретик, фундатор педагогіки як науки, розробник ідеї народності виховання, К.Д. Ушинський національні, історичні, соціальні та економічні особливості життя, риси ментальності і традиції, рідну мову і національну культуру вимагав розкрити й закріпити, поряд із загальнолюдськими цінностями, у власне національній системі освіти та виховання.

Головними рисами духовного розвитку особистості в дусі народності у вітчизняному національному вихованні видатний педагог вважав повагу і любов до Батьківщини, віру в могутні духовні сили свого народу, який є головним джерелом усіх багатств матеріальної і духовної культури.

Важливу роль у вихованні духовності особистості відіграють загальнолюдські закономірності виховання, які коріняться в природі людини, яскраво відображені у житті родини. Але ці загальнолюдські закономірності, за справедливою думкою вченого, як правило, опосередковуються рівнем конкретно-історичного розвитку кожного суспільства, його національною

PDF created with pdfFactory Pro trial version www.pdffactory.com